

DIN RELAȚIILE ȚĂRII HAȚEGULUI
 CU ȚARA ROMÂNEASCĂ ÎN VEACUL AL XV-LEA
 ȘI LA ÎNCEPUTUL VEACULUI AL XVI-LEA

DE

IOAN AUREL POP

Evul mediu, în ciuda mobilității scăzute, primate adesea ca un clișeu-cadru de către istoric, a favorizat și ocrotit chiar în unele momente raporturile interumane. Izvoarele istorice, prin specificul lor, nu redau decât relațiile oficiale, publice dintre persoane sau comunități și trec sub tăcere contactele interindividuale sau intercomunitare, care aveau uneori aspect cotidian, neapărînd ca demne de consemnare în acte. Cu toate acestea, chiar documentele de epocă, ce trunchiază realitatea prin conținut, formă și numărul lor mic ajuns pînă la noi, evidențiază indirect unele raporturi între oameni, bazate nu numai pe realități politice impuse de forță, ci și pe comuniunea spirituală, etnică, lingvistică și geografică. Este cazul celor trei Țări Române în evul mediu, deci și al situației particulare a legăturilor dintre o parte bine circumscrisă a Transilvaniei — Țara Hațegului — și Țara Românească. Aceste legături s-au axat — chiar și atunci cînd apar ca accidentale și ne semnificative în acte — pe structura unică de civilizație, prezentă de o parte și de alta a Carpaților, pe unitatea etnică — lingvistică tradițională, dublată mai apoi de conștiința de neam, pe apropierea geografică etc. E drept că, mai ales din veacurile XV — XVI, își fac loc și deosebiri între cele două zone ale teritoriului românesc : Țara Hațegului organizată ca district (deci cu o individualitate recunoscută de oficialitate) al comitatului Hunedoarei e tot mai strîns integrată în voievodat și în regatul Ungariei ; elita de origine cnezială românească, spre a supraviețui din punct de vedere economico-social și politic, se vede obligată treptat să renunțe la limba proprie și la confesiunea ortodoxă și să se încadreze cît mai bine în structurile feudale de model apusean, impuse de noii stăpîni ai țării. Totuși, veacul XV și începutul celui de-al XVI-lea secol păstrează încă puternic în multe privințe ecoul organizării comune a teritoriilor românești din sudul Transilvaniei și nordul Țării Românești, ecou care răzbate încă din veacul al XIII-lea în Diploma cavalerilor ioaniți¹ și în documentele despre confruntarea dintre Ladislau al IV-lea,

¹ *Documenta Romaniae Historica*, D. Relații între Țările Române, vol. I, Edit. Academiei, București, 1977, p. 22, 25, nr. 10 (în continuare *D. R. H.*).

regele Ungariei, și Litovoi, voievodul românilor². Țara Litua, atît la 1247 cît și la 1277, pare să fi cuprins între hotarele sale o mare parte a Olteniei, dar și Țara Hațegului cu lesnicioasa punte de legătură pe Valea Jiului. După 1330 mai ales, asemenea unitate politică se va fi frînt, în condițiile afirmării independenței Țării Românești, fapt care nu i-a împiedicat pe regii Ungariei să se considere multă vreme suzerani *de iure* ai voievozilor sud carpațici. Asemenea pretenții ca și pericolul turcesc, deși nefaste pentru români, au încurajat uneori, alături de alți factori de conținut, raporturile interromânești. De exemplu, în 10 iulie 1424, la Buda, Sigismund de Luxemburg dăruiește secuiului Ladislau zis Forro posesiunea românească Hopîrta (*quandam possessionem Valachalem Hoporthon nominatam*), din comitatul Alba, ca răsplată pentru serviciile aduse de acesta în luptele contra turcilor sub comanda voievodului Transilvaniei, Nicolae de Chaak, și alături de voievodul Dan al Țării Românești. Una din aceste lupte a fost chiar lângă cetatea Hațegului. În virtutea vechii pretenții, regele maghiar numește teritoriul sud carpațic „Țara noastră Românească” (*ad partes nostras Transalpinas*)³. La fel numește regele maghiar Țara Românească și într-un document din 1433, dat în Siena la 24 februarie, prin care locuitorii din Cluj și Bistrița sînt obligați să ajute cu bani și alte bunuri pe cei din scaunele săsești, care cheltuiau mari sume pentru iscoadele trimise la sud de Carpați și chiar în Turcia, cu scopul cunoașterii intențiilor otomanilor de a veni sau nu cu oaste în Transilvania. În document se precizează că iscoadele întreținute de cele șapte scaune săsești veghează mai ales pe drumurile din munții cuprinși între Țara Făgărașului și districtul Hațegului, pe unde ar putea veni turcii⁴. Existența unor asemenea iscoade și în Țara Hațegului era într-adevăr justificată, deoarece, după cum se știe, în 1420, oștile turcești au păstruns în Transilvania dinspre Banat (prin Poarta de Fier a Transilvaniei) și au susținut lupta cu oastea voievodului Nicolae de Chaak lângă cetatea Hațeg⁵. La fel avea să se întîmpe și în 1438: turcii pătrund în Transilvania tot prin Poarta de Fier, pradă mare parte din Țara Hațegului, inclusiv curțile și pămînturile Cîndeștilor⁶. În tabăra sultanului se afla ca vasal și voievodul muntean Vlad Dracul, care, dacă n-a putut face nimic pentru hațegani, a intervenit în schimb pentru ușurarea captivității unor locuitori ai Sebeșului, duși, în parte, în Țara Românească⁷. Dar pomenirea Hațegului în corelație cu teritoriile extracarpațice nu se face numai în context belicos. Chiar și în acești ani zbuciumați (după 1436), nobilul român Lațcu Cîndea, pîrcălabul cetății Hațeg, apare ca generos donator, ferecînd cu argint aurit un tetraevangheliar (37 × 25 cm), redactat de Gavriil Uric între 6 aprilie 1435 și 3 februarie 1436, pentru mănăstirea Neamțului⁸.

² *Ibidem*, p. 30—35, nr. 13, 14.

³ Barabás S., *Székely oklevéltár*, vol. VIII. Budapesta, 1934, p. 48—50. Documentul a fost recent publicat și în *D.R.H.* I, p. 225—227, nr. 140.

⁴ *D.R.H.*, D, I, p. 300—303, nr. 205.

⁵ V. Pervain, *Lupta antiotomană a țărilor române în anii 1419—1420*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie Cluj-Napoca”, 1976, XIX, p. 75—77.

⁶ Barabás, S., *Széki Teleki család oklevéltára*, vol. II (1438—1526), Budapesta, 1895, p. 4.

⁷ Fr. Pall, *Știri noi despre expedițiile turcești din Transilvania în 1438*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj”, 1958—1959, I—II, p. 18—19.

⁸ V. Vătășianu, *Istoria artei feudale românești*, vol. I, București, 1956, p. 457 și 460 (fig. 438).

Raporturile interromânești s-au întărit și mai mult în epoca lui Iancu de Hunedoara. La 4 decembrie 1447, în Țirgoviște, în vremea intervenției din anii 1447—1448 în Țara Românească, fostul voievod al Transilvaniei emite un document în care se întitulează „gubernator al regatului Ungariei și, din mila lui Dumnezeu, voievod al Țării Românești”. Prin acest document dat la Țirgoviște, Iancu de Hunedoara răsplătește pentru credincioase slujbe pe Petru, fiul lui Stroie de Ponor și pe frații săi după tată Șerban și Hălmagiu, precum și pe Stroie, fiul lui Nicolae și pe Ștefan, fiul lui Stanciu de Ponor, dăruindu-le o treime din moșia Ponor, deținută și anterior de beneficiarii daniel, dar după dreptul sau obiceiul cnezial (*more keneziatuș*), la care se adaugă a treia parte din moșia Ohaba, spre a le stăpîni după tipicul nobililor regatului. Înaltului emitent de origine română al actului și beneficiarilor români hațegani li se adaugă oameni de mărturie (în vederea introducerii în stăpînire de către capitlul din Alba Iulia) tot români localnici, anume Radu sau Bucur de Pui ori Mihai de Riușor⁹.

Frîngerea hotarelor politice rigide și artificiale, favorizată de unitatea de neam, a fost evidențiată clar în vremea lui Iancu de Hunedoara. Drumurile peste Carpați, în ambele sensuri, erau dese și rodnice, hotarul impus de oficialitate rămînînd multă vreme incert și schimbător sau pur și simplu ignorat. Treceau pe potecile muntelui boieri și cnezi, nobili de origine cnezială și preoți, oameni liberi de rînd sau iobagi. Așa, de pildă, într-un act emis la Bircea în septembrie 1481, castelanii cetății Hunedoara și juzii nobililor din comitatul omonim consemnează plîngerea lui Ladislau Arca de Densuș contra nobilului Danciul de Sălaș, ai cărui doi iobagi numiți Dan și Roman, după ce au jefuit patru sesii ale reclamantului, au fugit noaptea pe ascuns în Țara Românească (*ad partes Transalpinas*); paguba pricinuită lui Arca e apreciată de acesta la 100 de florini sau taleri¹⁰. Dar însuși acest Ladislau Arca, revoltat pentru prejudiciile aduse și pentru fuga făptașilor în Țara Românească era, după tată, de origine sud carpatică. Într-adevăr, un document din 24 octombrie 1493 (și apoi altele) consemnează căsătoria, probabil pe la jumătatea veacului XV, a nobilei doamne Neacșa (fiica lui Ioan, fiul lui Stoian de Densuș), de sorginte cnezială hațegănă, cu un anume Arca, prezentat ca „om român” (*Valachus homo*), străin de Transilvania și fără proprietate (*advena et impossessionatus*)¹¹. Deși s-a afirmat — e drept, fără argumente convingătoare — că acest Arca ar veni din Banat¹², după mărturiile documentare și onomastice, ne apare certă originea olteană a sa¹³. De astfel, tradiția acestor căsătorii care ignorau granița politică pare destul de îndelungată și statornică din moment ce la 1536 nobila românească Veronica urmașa lui Arca și a Neacșei din Densuș, devine soția

⁹ Arh. Naț. Magh., Dl. 29793. Publicat cel mai recent în *D.R.H.*, D, I, p. 394—396, nr. 286.

¹⁰ Arh. Naț. Slovace, Bratislava, fond. Revay, arh. fam. Kendeffy, fasc. 87, fasc. 1, nr. 13. Copie microfoto la Arh. Statului București, microfilme, rola 25/Cehoslovacia.

¹¹ Idem, doc. nr. 16 și 21.

¹² Csánki, D., *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*, vol. V, Budapesta, 1913, p. 151, 209—210.

¹³ N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, Edit. Academiei, București, 1963, p. 182.

unui Drăghici din Țara Românească (*consortis zparsath Dragijch Transalpinensis*)¹⁴. Ciudatul termen *zparsath* nu are sens înaintea numelui propriu respectiv, decît dacă-l socotim o coruptelă de scrib de la cuvîntul spătar. În acest caz, credem că este vorba despre spătarul Drăghici din Mărgineni, membru al sfatului domnesc, despre care se știe că a avut o fiică numită Frujina¹⁵. Or, actul din 1536 vorbește tocmai despre o fată (a Veronicăi și a lui Drăghici *Transalpinul*) cu acest nume (*puelle Eufrosine*).

La 1481 semnalaserăm trecerea a doi iobagi români hațegani în Țara Românească; iată că în 1504 ce consemnează permisiunea, acordată de regele Vladislav lui Mihail Cîndea de Rîu de Mori, de a aduce 12 corturi de țigani de la sud de Carpați în Transilvania (. . . *ut ipse de partibus regni nostri Transalpinis, pharaones sive ciganos cum duodecim teritoriis seu solitis eorum habitacionibus ad bona et possessiones suas in partibus regni nostri Transsilvanis* . . .) și de a-i așeza ca iobagi pe moșiile sale¹⁶. Același personaj din familia Cîndeștilor de Rîu de Mori posedă pămînturi mărginite direct, pe culmile munților, cu Țara Românească. Astfel, în 1501, capitlul din Alba Iulia, face introducerea lui Mihail Cîndea în stăpînirea posesiunilor *Pterela, Malee, Rotond, Mwrysowar* (Murișoara) și *Nyakmezeu*. La hotărnicie sînt prezenți și vecinii, toți cu nume semnificative pentru acest început de veac XVI: Nandra de Pui, Stanciul de Mățești, Dan și Mihăilă tot de Mățești, Dumitru *Kopaz* de Vad, Cîndea de Unciuc și Mihăilă Roman de Peșteana. Toți aceștia stau mărturie pentru fixarea hotarului și spun reprezentanților oficialității laice și ecleziastice numele de locuri în limba lor românească, după cum se remarcă și în document („*suis vocabulis nominatos*”) nume pe care haina latină a actului de cancelarie nu le poate altera prea mult. Apare astfel un rîu numit Valea Căprișoarei (*Kaprișwarpathaka fluvius*) sau un munte zis Vulcan—Vilcan (*Wolkanhawasa alpem*) de-a lungul acestui hotar care merge „*usque ad terminos metales parcium Transalpinarum* . . .”¹⁷.

Tot despre hotar, dar la nivel mai înalt și bilateral, este vorba într-un document emis de Neagoe Basarab, la Tirgoviște, în 9 iunie 1520¹⁸. Actul evidențiază o înțelegere între domnul muntean și Ioan Zapolya, înțelegere în care se fixează prima oară (din cite cunoaștem pînă acum) limita exactă dintre Țara Românească și Transilvania, în partea de vest de Olt, pe culmea munților.

Din partea transilvăneană au fost prezenți atunci la hotare în munți „neamișii Hațegului”, adică Ianoș Cîndreș, Cîndea Lațcu, Sărăcin Freanți, Mujina, Petru, Miclăuș, Iacov, Stanciul, Ianeul din localitățile Răchitova, Zlaști, Tușteea, Rîu Bărbat, Mățești și Săteel. Din partea Țării Românești s-au înfățișat boierii Stanciul banul, Neagoe spătar cu fratele lui Rađu, apoi Stanciul postelnic din Crasna, Rađu logofăt din

¹⁴ Bibl. Batthyaneum, Alba Iulia, V, nr. 19.

¹⁵ N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova—sec. XIV—XVII*, Edit. enciclopedică română, București, 1971, p. 56—57.

¹⁶ Hurmuzaki-Densușianu, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. II, partea a 2-a, București, 1891, p. 530, nr. 428.

¹⁷ Arh. Naț. Magh. Dl. 46550, fotocopie la Bibl. Academiei Cluj-Napoca.

¹⁸ Hurmuzaki-Densușianu, *op. cit.*, II/3, p. 375—379.

Bărăști, Albul postelnic cu fiul său Stoica din Românești, Dan postelnic, Socol logofăt din Baia și Bran postelnic din Polovraci. Martorii acestui act sînt cei mai de seamă dregători ai Țării Românești : Preda, mare ban al Craiovei, Calotă, mare vornic, Horvat, mare logofăt, Dumitru, mare vistier, Radu, mare spătar, Drăghici, mare paharnic, Hamza, mare cornis, Jitiian, mare stolnic și Bădica mare postelnic. Actul precizează clar scopul întîlnirii de la hotare : „[...] Și s-au adunat cu toții la cîmpul Jiului, la Merișor, și au ținut sfat cu credință și cu mare blestem au legat ca în veci în aceste două țări certuri și răzmeriță sau tilhării sau hoții sau ja-furi să nu să facă, ci să fie mare pace și frăție [...] Și care om va afla pe datornicul său să i să facă lege și judecată dreaptă [...] Și pentru oi, unde se vor afla, sau la munte sau la orice loc ar fi să li se ia darea după dreptate și după obicei și după lege și nici o altă asuprire să nu aibă”. Urmează apoi „fixarea hotarelor” de la apa Oltului pînă la Rîșava (Orșova). Pomenirea datornicilor pribegiți de o parte sau alta a Carpaților ca și libertatea oieritului sînt dovezi ale strînselor raporturi dintre cele două ținuturi. Astfel de legături s-au concretizat și în seria de documente emise pentru familia Buda din Galații Hațegului de voievozii Țării Românești¹⁹

Asemenea raporturi strînse vor fi existat desigur și pe plan bisericesc. Preoții hațegani erau cu toții proprietari de pămînturi și aveau origine cnezială. Putem presupune încă de la începutul veacului XV u patronaj spiritual statornic exercitat de mănăstirile din nordul Oltenie (mai ales de Tismana) asupra Țării Hațegului. Seria de documente emise de Sigismund de Luxemburg și de Iancu de Hunedoara stă mărturie în acest sens. Astfel, în 1418, regele Ungariei acordă călugărilor de la Vodița drept de liberă trecere prin țara sa, poruncind supușilor săi să nu-i tulbure în nici un fel, ci să-i ajute²⁰. Porunca se repetă în 1419 și-i privește atît pe călugării de la Vodița, cît și pe cei de la Tismana ; acestora li se întărește dreptul de a-și păstra legea și credința veche, precum și dreptul de stăpînire în chip de ocină și uric asupra moșiei Bistrița și a tuturor celorlalte posesiuni²¹. La 1428, același Sigismund de Luxemburg reintărește mănăstirile Vodița și Tismana toate daniile și privilegiile anterioare, enumerînd numele statelor stăpînite și repetînd formula deja consacrată : „Aceasta fiecăruiia spun, și celor de acum și celor de apoi, cine vor fi slugile mele și după noi și în veci, să nu aibă voie nimeni să-i împiedice, nici pe omul lor [al mănăstirilor pomenite — n.n.], nici marfa și ce cumpără și ce vind și pe uscat și pe apă și pe oriunde umblă oamenii lor cu marfa lor, în nici un loc [din Ungaria — n.n.] să nu plătească vama, ci să umble slobod”²². Atît întărirea vechilor drepturi de stăpînire cît și libertatea de mișcare în cuprinsul Țării Ungurești a acestor călugări de la Tismana și Vodița sînt reafirmate de Iancu de Hunedoara la 1444²³. În temeiul vechilor legături și bazat pe aceste generoase privilegii va fi venit în Țara Hațegului și călugărul Nicodim de la Tismana, întemeind

¹⁹ Bőjthe Ö., *Hunyadmegye sztrigymelléki részének és nemes csalálainak története, tekin-tettel a birtokviszonyokra*, Budapest, 1891, p. 120.

²⁰ *D. R. H.*, D. vol. I, p. 204—205, nr. 125.

²¹ *Ibidem*, p. 210—212, nr. 129.

²² *Ibidem*, p. 266—268, nr. 169.

²³ *Ibidem*, p. 384—387, nr. 276.

în veacul XV mănăstirea Prislopului din hotarul satului Silvașul de Sus ²⁴. De asemenea, continuând, probabil, veche tradiție în acest sens, la 1553, pleca de la Peșteana Hațegului spre Țara Românească preotul Ioan, cu scopul de a fi sfințit episcop ²⁵.

Raporturile interromânești în această zonă, în veacul XV și la începutul veacului XVI, sînt puternice și stabile. În ciuda impunerii în Transilvania a rînduieiilor feudale de tip apusean, Țara Hațegului își păstrează o individualitate aparte: cnezimea, chiar innobilată, se menține mult timp ca o pătură socială distinctă, compactă, cu instituții proprii (ca acea *universitas keneziorum*), cu forța necesară de a para imixtiunile nobililor din alte părți ale regatului maghiar. Iobăgia, așa cum era reglementată în actele oficiale ale statului, se va impune greu în Țara Hațegului, unde existau forme specifice de aservire a țăranilor, apropiate dacă nu identice cu cele de la sud și est de Carpați. Chiar dacă în veacurile XV—XVI formele de aservire feudală apusene se impun tot mai serios, fondul raporturilor feudale rămîne în parte tributar vechii tradiții panromânești. Obligațiile în natură ale iobagului (daturile), obligațiile acestuia în muncă (slujbele), prezența constantă în Hațeg a cincizecimii oilor apropie relativ situația de aici de cea din Făgăraș și, desigur, din Țara Românească, fără a se putea însă minimaliza liniile particularizatoare ²⁶. Semnificativă este în această vreme și *jorma mentis*, spiritualitatea lumii românești hațegane. Este o lume cnezială care-și gîndește încă raporturile de stăpînire după *ius valachicum* (mai ales după varianta feudală a acestui drept — *ius kneziale*), chiar dacă asemenea drept devine cu mult înainte inoperant; este o lume care mai scrie cu chirilice, care-și pictează bisericile în maniera bizantină sud-carpatică și-și botează copiii cu nume de ctitori de țară și de domni și domnițe: Basarab, Bogdan, Dan, Vlad, Petru, Vlaicu, Mușat, Stanca, Milița, Neacșa, Anca etc. O astfel de Ancă, de pildă (Anca Sărăcin din Sălașu de Sus), la 1512, posedă prețioase bunuri, moștenite de la părinți (casete de aur și argint, veșminte scumpe, laice și preotești, bijuterii etc.) și alcătuite după manieră bizantină (*more greco*) ca și cele ale boierilor munteni ²⁷.

Astfel de structuri sociale și astfel de realități spirituale nu s-ar fi putut conserva în Hațeg atîta vreme dacă nu ar fi fost întreținute raporturile statornice cu Țara Românească. Grevate pe aceeași structură de civilizație, relațiile între sudul Transilvaniei și Țara Românească, au ținut vie în mințile oamenilor convingerea unității de neam în evul mediu, a originii comune și a vechimii de locuire pe acest pămînt.

²⁴ D. Simonescu, *Cronici și povestiri românești versificate*, Edit. Academiei, București, 1967, p. 74—75.

²⁵ Șt. Mets, *Istoria Bisericii și a vieții religioase a românilor din Ardeal și Ungaria*, Arad, 1918, p. 71.

²⁶ Pentru specificul iobăgiei, vezi D. Prodan, *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVI-lea*, vol. I—III, Edit. Academiei, București, 1967—1968.

²⁷ Barabás, M., *Megyericsi János kolozsi főesperes*, în „Erdély Museum”, 1907, 24, p. 129—130.